

DR. KÓKAI SÁNDOR:^{*}
Kultúrák határán, metszéspontok a Bánságban (896–1918)

Abstract

The Bansag was a unique multicultural area in the historical Hungary, since then it mostly disappeared as the ethnical and linguistic rate changed. At the same time it is still a special cultural geographical region in the Carpatian-Basin. The Bansag's cultural diversity is originated thanks to these nations: Romanians, Germans, Hungarians, Serbs, Croatians, Jewish, Bulgarians, Slovaks, Czechs, Gypsies, Turkish. The religious variety is also characteristic because of the large number of religions (Orthodox, Catholicism, Protestant, Calvinist, Jewish and Muslim denomination). The Bansag was the model of peaceful coexistence between 1718 and 1918. Nowadays the maintenance of intercultural heritage is in danger. The region lost the multilingual character, which would mean connection with West-Europe.

1. Bevezetés

Bármely kultúrtájnak, így a Bánságnak is kulturális régióként külön „lelkisége”, azaz sajátos tradíciója van, amely valamiként függ a táj földrajzi jellegzetességeitől is. Elfogadjuk vagy sem a fenti megállapítást, a kulturális régiók létét nehéz volna tagadni. A Bánát (Banatus Temesiensis), azaz a Temesi Bánság a Kárpát-medencében elhelyezkedő Délvidék 28522 km²-nyi kiterjedésű önálló régiója, amely a történelmi Magyarország más régióitól társadalmi-gazdasági-kulturális fejlődésének jellegzetes vonásai révén karakterisztikusan elkülönült. *A Bánság két európai kultúra határán feküdt, s itt négy nagy kultúrkör találkozott*, alapvető strukturális különbségekkel, mely alapján nemzeti, vallási és kulturális szempontból is erősen tagolódott, s ez sajátos *arculatot kölcsönzött* ennek az etnikailag is sokszínű területnek. A XVIII. századi betelepítések hatására a Bánságban európai és Kárpát-medencei viszonylatban is egyedülálló etnikai keveredés következett be. *A Bánságra jellemző, hallatlanul nagy etnikai-vallási-kulturális tarkaság* alap elemei a XVIII. század végére kialakultak, s kisebb-nagyobb változásokkal *a II. világháborúig fennmaradtak*. Az elmúlt fél évszázad erőszakos asszimilációjának és kitelepítéseinek hatására azonban a XXI. század elejére *a határ menti területek is homogenizálódtak, így e régió mindössze három eltérő kultúra, nyelv és vallás – államhatárok által elválasztott – találkozási övezetévé degradálódott*. Egy nemzetközi felmérés szerint a Föld más hasonló etnikai változottságú övezeteihez képest a Bánság konfliktus indexe napjainkban megközelíti a nullát (Delphine B.–Xavier G. 2008). A korábbi évszázadok etnikai-kulturális együttélése azonban konfliktusokkal terhelt zajlott, különösen a XIX. század kezdetétől.

2. Kulturális hatások a Temesi Délvidéken 1718-ig

A történelmi Magyarország déli területei mind etnikai, mind kulturális hatások tekintetében nyitottak maradtak a feudális magyar állam keretei között. A betelepített nomád népcsoportok (pl. besenyők, kunok stb.), a keleti kultúrák számos elemét itt is tartósan megőrizték. A kunok (1091), a bizánciak (1129, 1150), és a tatárok (mongolok) pusztításai meg-meg-

^{*} Földrajztudomány kandidátusa, főiskolai tanár – Nyíregyházi Főiskola.

újuló támadást jelentettek a megszilárduló nyugati kultúra elemei ellen. IV. *László* kunokat, *Károly Róbert* szlávokat és németeket telepített a *temesi grófság* vidékére. A nyugati kultúra a XII. században a román stílusú monostorokat (pl. Csanád, Aracs, Kanizsamonostor, Oroszlámos stb.) és körtemplomokat (pl. Kiszombor stb.) építő bencés (pl. Ittebő, Bizere, Bulcs stb-), premontrai (pl. Oroszlámos) és cisztercita (pl. Egres stb.) szerzetesek közvetítésével érkezett e vidékre. A Hunyadiak korában csak Temes vármegyének 19 vára, 22 városa és 1240 faluja volt (Csánki D. 1938). Kiemelkedett Temesvár, vára a Délvidék hadászati központjává és a balkáni missziók fontos kiindulópontjává avatta, melynek kulturális hatásai is kimutathatóak.

A gótika szellemét a XIV. században betelepülő szerzetesrendek hozták magukkal. A ferencesek (pl. Aracs, Máriaradna, Lippa, Orsova, Karánsébes, Keve, Haram stb.), a domonkosok (pl. Temesvár stb.) és a pálosok (pl. Lippa stb.) kolostorai e kultúra jeles műhelyei voltak. Ortodox szerzetesek kolostorai Csanádon és Oroszlámoson működtek. Szerb kulturális-irodalmi hely volt a Duna melletti Bázias (Szent Száva kultusza). Szt. Száva a szerbség legkedveltebb középkori személyisége, ma is a legnagyobb szentként tisztelik, a szerb oktatás és a kultúra védőszentje. A szerb kultúra a kor legfejlettebb, bizánci (konstantinápolyi) műveltségét közvetítő keleti kereszténységgel kapcsolódott össze. E kultúrkör eredményeit a délvidéki szerbek a közeli Karlócahoz kapcsolódva adaptálták. A bánsági románok – 1848-ig – szintén a karlócai metropolita fennhatósága alá tartoztak, mely jelentősebb önálló délvidéki román kulturális központ kialakulását is akadályozta. Az európai műveltség áramlatában (humanizmus, reneszánsz) élő Temesvár a régió olyan városa volt, mely mind gazdasági, mind kulturális szempontból kiemelkedő szerepet játszott. A török megjelenése és délvidéki térhódításának egyik következménye az etnikai viszonyok drasztikus változása, ezt érzékelteti, hogy a magyarság – mely vidékünkön a török előtt a népesség 75–80%-át alkotta – gyakorlatilag elmenekült vagy elpusztult. A régióban a balkáni népcsoportok dominánsá válására a XVI. század közepétől került sor, részben vagy teljes egészében megváltoztatva a korábbi etnikai térstruktúrát. A Bánsági-hegyvidék területét a tényleges katonai események elkerülték, kedvezve a románság migrációs térnyerésének. A temesvári vilajet területe nyitottabbá vált, kedvezve a balkáni etnikumok (pl. szerbek, bolgárok, görögök, bosnyákok stb.) betelepülésének. E népcsoportok pontos számáról nincsenek adataink, maximum néhány tízezer fő lehetett, mely megállapításunkat a későbbi adatok és a korántsem harmonikus együttélés is bizonyítja (pl. 1594-ben Szinán pasa – a bánsági szerbek lázadását megtorlandó – a Belgrád melletti Vracsar mezején nyilvánosan elégettette Szent Száva ereklyéit).

A török uralom alatt a törökök (pl. Temesvár, Pancsova stb.), rácok, bunyevácok és görögök a mediterrán világ számos kulturális elemét hozták magukkal (kertkultúra, mesterségek, népművészet, gasztronómia). Az észak–déli, illetve kelet–nyugati irányú kulturális áramlatokban betöltött központi szerepét Temesvár a török hódoltság idején is megőrizte. Temesvárnak a törökök kivonulásakor természetesen volt állandó „rascienii” (rác) lakossága, és számukra saját bírót jelöltek ki Nikola Muncsia személyében. A „rascienii” a valamikori szerbek mellett a románokat is jelentette, de a XIX. század közepéig a románság is a rácok (szerbek) templomaiba járt.

3. Az etnikai-kulturális sokszínűség évszázadai (1718–1918)

1720-ban a Temesköz számított Magyarország és Közép-Európa legtrikább népességű régiójának, kb. 30 ezer fő lakhatta, miközben ugyanekkor Biharban majdnem 100 ezer fő volt a népesség (Acsády I. 1896). A szervezett betelepítés és a spontán migráció hatására

hetven év alatt az itt lakók száma kb. 700 ezer főre emelkedett. A XVIII. században a Bánságban leginkább talán az amerikaihoz hasonlítható honfoglalás zajlott. A Temesi Bánságba költözők etnikai identitástudatának alakulásában három szakaszt különíthetünk el.

3.1. A német hegemonia évtizedei (1718–1790)

A tömeges betelepítés csak 1722-ben indul meg (Baróti L. 1892.). Mercy kormányzó Württembergből, Hessenből és Nassauból parasztokat, Itáliából iparosokat telepített be, akik nagy része az 1738-as török támadás hírére elmenekült. III. Károly és *Mária Terézia idején* a németek mellett szerbeket, makedónokat, görögöket, románokat és bolgárokat is telepítettek a Bánságba. 1751-ben a katonai közigazgatást a Marostól északra megszüntették, a határörvidék községei a vármegyékhez kerültek, a szerb határőröket a későbbi Torontál vármegyébe telepítették, s e falvakból alakították ki a *nagykikindai szabad kerületet*. 1763. II. 25-án a *gyarmatosítási pátenst* adták ki, 1766-ban gyarmatosítási bizottmányt szerveztek. A Mária Terézia kori telepítéssel 27 községet nagyobbítottak, s 31 új községet alapítottak. Bevándorolt nyugatról 43 211 fő (frankok, svábok, piemontiak, franciák és spanyolok), dél-délkeletről 181 639 román, 78 780 szerb, 8683 bolgár, 5272 cigány, 363 zsidó. A pancsovai, újpalánkai, mehádiai és karánsebesi határörvidék 23 községének lakosaival kb. 450 ezer főre emelkedett a Bánság lakóinak száma (Griselini F. 1775, Borovszki S. 1911.). Az 1778. VI. 6-án *Magyarország*hoz visszacsatolt kilenc kerülettel a Temesi Bánságot fölöslatták, megalakították Krassó, Temes és Torontál vármegyéket, a németbánsági és az oláh-illír határörvidéket, mely utóbbit 1838-ban kettéválasztották. A telepítéseket II. József uralkodása idején is folytatták: a felső-rajnai tartományokban 1782. IX. 21-én *kiadott felhívás* a bevándorlóknak vallásszabadságot, földet, házhelyet, lakóházat, igavonó és tenyészállatokat, szekeret, 10 év adómentességet, a telepedési helyig útiköltséget és gyógykezelést ígért. 1787-ig kb. 15 ezer fő (3000 család) települt be 13 megnagyobbított és 14 új alapítású községbe.

1. táblázat. A Bánság lakosságának etnikai megoszlása 1770-ben

román	181 639	57,5
szerb	78 780	24,5
német, olasz, spanyol	43 211	13,6
bolgár	8 683	2,7
cigány	5 272	1,6
örmény	363	0,1
Összesen	318 979	100

Magyarok a 18–19. sz. fordulóján kezdtek nagyobb számban betelepedni. A népességyarapodás jelentős lehetett, melynek eredményeként az 1784/85. évi népszámlálás idejére a három bánsági vármegye népessége majdnem megduplázódott (2. táblázat). Fontos kérdésként merül fel, hogy a *telepítésekkel a bécsi udvarnak voltak-e politikai céljai?* Ez igen csak valószínű, ha figyelembe vesszük a térség akkori helyzetét, azaz török visszavágás, támadás esetén az akkori magyar katonai erő alig tudott volna kifejteni ellenállást. Bécs eljönni látta az időt, hogy a térséget politikai szempontból a saját érdekeinek alárendelten rendezze át. *Történelmi korszakhatáron, önmaga számára kereste az optimumot. Ami akkor jórészt a kibontakozó magyar nemzeti érdek ellenében fogalmazódott meg.*

2. táblázat. A Bánság felekezeti megoszlása a határörvidékek nélkül (1784/85)

Megye	Római kat.	Evang.	Református	Ortodox	Ortodox (%)	Izraelita	Összesen
Krassó	15 076	50	30	173 000	92,3	44	188 200
Temes	40 227	2000	1200	172 000	79,8	118	215 545
Torontál	46 019	1500	1500	103 000	67,3	64	153 083
Temesvár városa	4 476	60	20	4 300	46,5	386	9 242
Összesen	105 798	3610	2750	452 300	79,9	612	566 070

Az egymást követő telepítési-bevándorlási hullámok pontosan meghatározható, gazdaságilag is értékesülő szakmai többletet jelentettek, ez azonban csak másodlagos volt a geostratégiai szempontok mellett, melyhez igazodott a nyelvi-etnikai és kulturális politika is. A közösségek élő kulturális híd jelentettek különböző, olykor nem is közeli vidékek között. Temesvár visszanyerve szabad királyi városi rangját a Bánság kulturális fővárosává vált. Gyorsan terjedt a kor nyugati ízlése, a barokk (pl. Temesvár, Nagybecskerek, Versec stb.), a népi kultúrát is megtermékenyítve. A korábbi szerzetesrendek mellett megjelentek a jezsuita (pl. Temesvár stb.) és a piarista (pl. Temesvár, Lugos stb.) rendházak is. A Temesi Bánságot ütközési zónaként hozták létre, katonai érdekek nyomán, a köztes lét azonban gazdaságilag és kulturálisan is meghatározta fejlődését. Az osztrák koronatarományi státus a Bánság különleges fontosságát jelezte. A kezdeti szociális-gazdasági nekifeszülések, minek okán az érkezettek az új térségben is további helyváltoztatásokra kényszerültek nem kedvezett a kulturális hagyományok átörökítésének. A némettség három nagy bevándorlási hullámát ma is egy-egy kifejezéssel illetik: 1. Tod (halál), 2. Not (szükség), 3. Brot (kenyér). *A Bánságban a közigazgatás nyelve kizárólagosan a német volt, s ekkor (1771-ben) jelent meg az első német újság, a Banater Nachrichten. A lassan termékennyé váló vidéken a svábok úgy érezték, jogaik – sőt: előjogaik – vannak. És ezt tette kétségessé az 1778-as aktus, melynek során a Temesi Bánság koronatarományi jellege megszűnt, betagolták a magyar közigazgatás rendszerébe. Jelentkezhetett a magyar elem, amely korábban nem kapta meg a németek számára biztosított feltételeket. Újból számolni kellett a visszatérő magyar igényekkel. Természetesen gazdasági igényekkel, hiszen a XVIII. század végéig Magyarországot alapvetően nem érintette meg a modern nemzeti eszme, a nacionalizmus. A korábbi korokhoz hasonlóan a fő azonosulási pont a társadalmi helyzet és a felekezeti hovatartozás volt. A szülőföldről kötődés mellett ekkor még létezett az országgal való azonosulás, az ún. „hungarus”-tudat, amely összekötötte Magyarország különböző nemzetiségű lakóit. Így az 1780-as évekig nem is jelentkezhetek – modern értelemben vett – nemzetiségi ellentétek. E tekintetben sem értek egyet a szerb történészek (pl. Mikavica 2005, Gavrilovic 2003 stb.) tanulmányaiban leírtakkal, mely szerint 1690-ben a rácok (szerbek) már nemzetként érkeztek és kaptak kiváltságokat I. Lipóttól. A kiváltságokat a Délvidékre települő szerbek, mint nép kapták. Arról nem is beszélve, hogy a nemzeté válás folyamata a fejlettebb Nyugat-Európában sem kezdődött el az 1600-as évek végén. Nem véletlen, hogy a későbbi Habsburg uralkodók egyike sem értelmezte nemzeti kiváltsággként a korábban megadott és nem a szerbek által kiharcolt jogokat, különösen nem területi elkülönülés vonatkozásában, miként a szerbek is csak ideiglenesnek tekintették délvidéki jelenlétüket. I. Lipót – valószínűleg – a török kiszorítása során a szerb nép megnyerésének egyik stratégiai lépéseként értelmezte.*

3.2. Az etnikai identitás változásai, a kulturális sokszínűség évtizedei (1790–1867)

A XVIII. század végétől azonban nem csak a magyarok, hanem a nemzetiségek körében is megjelentek a nemzeti ébredés első jelei. A XIX század elejére-közepére a nemzetiesség egy nagyjából ösztönös közösségi érzésből humanisztikus eszménnyé növekedett. Egyházi értelmiségük a nemzeti nyelv ápolása mellett a nemzeti öntudat erősítése érdekében a történelmi múlt felé fordult. II. Lipót (1790–1792) ezekre a kezdeti lépésekre alapozva kívánta felhasználni a nemzetiségeket a magyar rendi mozgalom ellen (pl. létrehozta az Illír Kancelláriát, fogadta a román papság kérvényét, melyben a románok Erdélyben negyedik rendi nemzetként való elismerésüket és nyelvi jogokat követeltek). A feszültség természetesen annál jobban nőtt, minél inkább azonosították a nyelvében élő nemzet a nemzetiségében élő állammal, s tragikus végű kirobbanáshoz vezetett akkor, mikor a magyarság a nemzetállam eszmévilágának ígézetében hozzálátott ahhoz, hogy a soknyelvű rendi állam helyén megszervezze az egynyelvű nemzetállamot. A reformkor idején a liberalizmus mellett megjelenő nacionalizmus hatására nyelvi, etnikai tartalommal töltődött fel a nemzeti ellenállás. A Bánság területén mindez igen élesen merült fel, s 1848–49-ben véres harcok robbantak ki. Domináns politikai szerephez jutott a német után a szerb, és a magyar a térségben. Ez a régió szintjén azonban nem vezetett – etnikailag – szembenálló ideológiák megfogalmazásához, a társadalmi diskurzus kereteit meghatározta az, hogy a domináns csoport nem jutott el – 1945-ig – a másságot maga alá gyűrő hegemoniáig. Az együttélés, ha nem is általános többnyelvűséget, de a más közösségek nyelvének-kultúrájának valamelyes megértését elősegítette.

3. táblázat. A Bánság etnikai csoportjai 1851-ben

Népesség (fő)	nemzet/nemzetiség	%
56 329	magyar	7,6
148 740	német	20,1
380 926	román	51,4
123 687	szerb	16,7
3 177	szlovák	0,4
7 526	bolgár	1,1
9 743	horvát	1,3
5 992	francia	0,8
3 066	zsidó	0,4
762	montenegrinus	0,1
152	roma	0,02
740 485	összesen	100

A polgári eszmék akkora értéket képviseltek, hogy ezek jegyében „csodák” is történtek: 1848-ban a svábság Béccsel, a helyi románok prominens képviselői sorstársaikkal is képesek voltak szembe fordulni. A forradalom hírére 1848. március 18-án, a temesvári város-háza előtti tér négy sarkában felállított alkalmi oltárok előtt a helyi egyházak képviselői – az ortodox is – a forradalom ügyéért imádkoztak. Az ellenzékiség gazdasági megalapozottsága világos: miután a térség európai modellek átvételével megfelelő modernizációs szintet ért el, természetesen elvárta volna, hogy értékei szabad teret kapjanak. A Bánság számos hatást, mindenek előtt gazdaságit közvetített illetve fogott fel, melyek megfelelő társadalmi közvetítéssel, a kultúrák kölcsönhatásaiban is megmutakoztak. El kell azonban választanunk a nemzeti érzést és a politikai mozgalmat az önálló nemzeti identitástól. Az önálló

nemzeti identitás (nacionalizmus) érvényre juttatása 1844-ig a nyelv kérdéséről szólt, melynek célja a nemzet iránti elkötelezettség érzését a tömegek viselkedésének meghatározó elemévé tenni. A közigazgatás nyelve a Bánságban 1830-ig kizárólagosan német. 1830-ból származik az első kísérlet a magyar nyelv bevezetésére a közigazgatásban, aminek 1848/49 eseményei, illetve a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kialakítása miatt, nincs kézzelfogható eredménye 1860-ig.

3.3. A bánsági interkulturalizmus évtizedei (1867–1918)

A kultúrák egymást gerjesztő találkozásaként értelmezett interkulturalizmus vizsgálatának két kérdésre mindenképpen ki kell terjednie: az etnikai értelemben vett nyitottság és előítélet-mentesség, illetve az együttélés demográfiai-gazdasági körülményeinek az elemzésére.

A bánsági toleranciáról, mint etnikai-kulturális befogadási háttérről ma is legendák szólnak. Az alapmagatartás valóban nem volt egymás ellenes. A Bánság társadalmi-gazdasági-kulturális önfejlődésének sajátos útját járta. Több etnikum együttélésekor mindig kérdés: mely esemény kizárólagosan a magyar, a román, a német vagy más közösségé, és mikor, milyen körülmények okán válik egy esemény közössé? Beszélhetünk-e párhuzamos történelmekről? Nyilvánvalóan igen, bár bizonyos feltételek megléte mellett csupán. Valeriu Leu tanulmányában (Delphine B.–Xavier G. 2008) azt állítja, hogy a Bánságról négyfajta történelemszemlélet van forgalomban. A románok a latinitást és a kontinuitást hangsúlyozzák, a németek a civilizátor szerepre helyezik a hangsúlyt, a magyarok erősen igyekeznek legitimizálni a magyar állam politikáját, amely szerinte „többször is bekebelezte a Bánságot”, a szerbek identitásuk igazolását keresik. Ez igaz napjainkra, de nem a XIX. század közepére.

E területeken a munka és a termelés háttérbe szorította a nagyobb nemzetiségek közti feszültségeket, ami közös jellemzője maradt az itteni mentalitásnak. Mindenben verseny volt, az építmények emelésében is, amelyek manapság is díszítik a városok központjait. Gondoljunk csak a települések központjait elfoglaló templomok sokszínűségére, még a falvak szintjén is általános a két templom, néhol három Temes és Torontál megyében. Nem következett be a helyi társadalom etnikai alapú oszloposodása, mert *egyetlen kisebbség sem volt elég erős* ehhez. Egészen más meghatározottságú régiók gyűrűjében (Bácska, Erdély), az itt lakók egyszerre *kiszolgáltatottnak illetve kiválasztottnak tekinthették magukat*. A helyi közösségekben elfogadtatásra az számíthatott, aki mindenek előtt *gazdasági teljesítménye révén bele tudta magát építeni ebbe a közösségbe*. A civilizációs nyomás eredője csak részben kulturális, részben gazdasági jellegű. Felértékelődött a gazdasági teljesítmény, mint örökérvényű folyamat, a szellemi meghatározottság rovására. A hasznosság tudata pedig olyan közegben alakult ki, ahol a svábok és elzásziak, franciák és osztrákok leszármazottaiból alakult ki még a külön öntudattal rendelkező bánsági svábság is. Természetesen a bánsági magyar, szerb és román is különbözött az anyaországiaktól. Vagyis a Kárpát-medence *egyik legdinamikusabb fejlődést mutató térségét befogadó alapmagatartás jellemezte*.

A bánsági nemzetiségeknek előbb a magyar központi érdekekkel kellett szembenéznie, azon törekvéssel, hogy a tájegység kerüljön vissza a magyar állami keretek közé. Amikor ez a kiegyezéssel megvalósult, a németek számára nem csupán addigi közéleti főszerepe lett oda, de a korábbi keretektől eltérő rendszerbe kellett betagozódnia. A kiegyezés utáni helyzetet sokan nem tudták elfogadni, pontosabban *az ország területén élő népek viszonyáról szóló 1868-as törvény XLIV. cikelyt*. Az itt élők önértékelésére kihatott a hozott kultúra iránt megnyilvánuló – illetve elmaradó – megbecsülés, s a nyelvük csekély „használati

értéke”. Az 1860-as évek végére a magyar nyelv került a virtuális ranglétra első helyére, akkor németek léptek át – ideiglenesen vagy véglegesen – a magyar kultúrába. A központi politikai akarat, ameddig nem hatott a gazdasági modernizáció ellen, elviselhető volt a bánságiak számára.

Az asszimiláció összetett, számos egymásra csúszó szakaszból álló folyamat. Ezek közül kettő hangsúlyos: az *akkulturáció*, illetve a *strukturális integráció*. Az első szakasz a kulturális beolvadást, míg a strukturális integráció a teljes felszívódási – a korábbi identitástól leválasztó – folyamatot indíthatja el. A törés generációk között áll be, az egyén maga ritkán, csak rendkívüli környezeti hatásra vált úgy, hogy a korábbi önmagát megfogalmazó kultúrát is megtagadja, odahagyja, elfelejti. Az asszimiláció folyamatát mind a többségi, mind a kisebbségi közösségek körében fenntartással, távolságtartással kezelik. Tényleges asszimiláció – a magyarosító törekvésektől függetlenül – a nemzetiségek és a városok német és zsidó lakosságánál differenciáltan figyelhető meg. Közrejátszott ebben, hogy a nemzetiségek közül a németek beszéltek a legnagyobb mértékben magyarul – 39,8% –, a románok pedig a legkevésbé – 12,7% –, néhány százalékkal nagyobb az arány a szerbeknél és a szlovákoknál.

4. táblázat. A népesség anyanyelve összevetve a felekezettel a Bánságban (1910)

Anyanyelv	Összesen	Ortodox		Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
		fő	%							
Krassó-Szörény										
Összesen	466 147	337 153	72,3	20 006	90 479	10 400	2 875	142	4795	297
Román	336 082	316 216	94,1	17 239	2 400	29	20	29	13	136
Magyar	33 787	599	1,7	338	19 273	9 784	929	68	2787	9
Német	55 883	478	0,8	104	51 507	195	1 609	19	1961	10
Szlovák	2 908	18	0,1	169	2 402	16	275	23	5	–
Rutén	2 351	248	10,5	2 051	41	–	–	–	11	–
Horvát	319	25	7,8	11	280	–	1	–	1	1
Szerb	14 674	14 468	98,6	43	129	6	3	2	1	22
Egyéb	20 143	5 101	25,3	51	14 447	370	38	1	16	119
Temes										
Összesen	500 835	232 057	46,3	12 381	221 175	1 1135	13 611	160	9734	582
Román	169 030	156 813	92,8	11 307	543	8	16	30	8	305
Magyar	79 960	1 565	1,9	568	59 440	10 351	1 560	113	6334	29
Német	165 883	590	0,3	96	151 052	455	10 308	10	3288	84
Szlovák	3 080	167	5,4	152	1 007	46	1 698	1	9	–
Rutén	30	9	30,0	16	3	1	–	–	1	–
Horvát	350	29	8,3	5	306	–	7	–	3	–
Szerb	69 905	69 216	99,0	129	384	10	2	3	5	156
Egyéb	12 597	3 668	29,1	108	8 440	264	20	3	86	8
Torontál										
Összesen	615 151	286 642	46,6	3 828	279 793	12 549	24 905	115	6114	1205
Román	86 937	83 324	95,8	2 931	277	7	22	47	6	323
Magyar	128 405	1 223	0,9	456	108 279	12 182	1 679	56	4425	105
Német	165 779	352	0,2	51	155 469	288	7 934	5	1628	52
Szlovák	16 143	25	0,1	23	401	54	15 239	5	2	394
Rutén	11	5	45,4	4	2	–	–	–	–	–
Horvát	4 203	28	0,6	8	4 160	–	2	–	5	–
Szerb	199 750	198 130	99,2	184	1 069	12	19	2	13	321
Egyéb	13 923	3 555	25,5	171	10 136	6	10	–	35	10

A Bánság kulturális közösségeinek zártságát, a vasútépítések megindulása felgyorsította. A gyáripar fejlődése (élelmiszer- és könnyűipar), s az árutermelő mezőgazdaság vált a

fejlődés egyik meghatározó elemévé. Temesvár a 19. század második felében, nagy számban fogadta be a délvidéki etnikumokat. A betelepült, más-más etnikumokhoz tartozó családok és személyek etnikulturális közösségekké szerveződtek, akik hajdani és új kötődései a régió kohézióját is erősíthették. A város legfontosabb komparatív előnyévé a *nyitottság és tolerancia vált*, mely a tradíciók mellett képes volt más kultúrákat, szellemi áramlatokat befogadni, integrálni és közvetíteni. A polgárság növekvő igényeit a klasszicizmus, a romantika és az eklekticizmus jegyében született európai igényű város elégítette ki. A gyárak, a Bánságot sűrűn behálózó vasútvonalak a munkások, a műszaki szakemberek sokaságát vonzották a városba. A hivatalnokokat a bankok, a vármegyei s az állami intézmények vonzották. Temesvár jelentős iskolavárossá vált. Több rangos középfoku tanintézet tevékenykedett a Bega-parti városban, tanítóképző létesült, s harcot indított a város annak érdekében, hogy az ország harmadik egyetemének vagy második műegyetemének székhelye legyen. Az 1910-ben a város 72 555 lakójából 28 552 magyar nemzetiségű volt.

A dualizmus kori bánsági interkulturalizmushoz ugyan úgy hozzá tartozott a nemzeti-ségi nyelven folyó oktatás (pl. karánsebesi román nyelvű hittudományi főiskola, temesvári német-latin nyelvű hittudományi főiskola, német nyelvű főgimnáziumok stb.), mint a nemzetiségi sajtó megjelenése vagy éppen kiemelkedő egyéniségek szabad megnyilatkozásai (pl. L. Kostic, G. Cosbuc stb.). Mindezek ellenére a régió egészében a *perifériákra* jellemző fejlődési tendenciák érvényesültek. A határok gátolták a másodlagos növekedési pólusok, így Orsova, Fehértemplom, Pancsova fejlődését. A kapcsolatok féloldalasak, s az egyes *aszimmetrikus* vonások nemhogy megszűntek volna, hanem helyenként inkább elmélyültek.

4. Összegzés

Bánság újkori történelme a német dominancia jegyében indult, s a sorra következő szerb, magyar majd szerb és román domináns korszakokra egyformán jellemző, hogy vezető szerepük kezdetén nem mondhatták magukénak a demográfiai túlsúlyt. A Bánság etnikai-vallási sokszínűsége, a sokféle tapasztalat, a sokirányú kontaktus – a belső differenciáltság – nem kedvezett az előítéleteket megmerevítő mentalitás kialakulásának. A Bánságot három részre osztó, a történelmi, etnikai és gazdasági realitásokat egyaránt figyelmen kívül hagyó trianoni határ, napjainkban is torzítja a földrajzi tér természetes szerkezetét, csökkenti, vagy minimalizálja a társadalmi-gazdasági-kulturális érintkezés intenzitását. *A Bánság fontos szerepet játszott: a fejlettebb területektől innovációt vett át és továbbított, dinamizálta szomszédos határvidékének gazdaságát, mintát adott, s egyúttal életstílust és kultúrát teremtett, s közvetített.* A Bánság lakosságának nyitottsága, innováció és kultúrabe-fogadó, valamint közvetítő képessége jól nyomon követhető a különböző európai eszmék, szellemi áramlatok, művészeti stílusok lokális, történelmi kifejlődésében is. *E tekintetben a régió a nyugati és a keleti kultúrák határán, a történelmi Magyarország délkeleti peremének ütközőzónáját alkotta és jelenti napjainkig. E nemzetiségileg kevert, ám történelmi, kulturális, vagy gazdasági szempontból hasonló vonásokkal rendelkező régió, erőforrásai jobb felhasználása érdekében az együttműködés felé kell, hogy elmozduljon a határ minden oldalán.* A kulturális különbségeket nem megszüntetni kell, hanem érvényesülni hagyni. Eljött az ideje annak, amikor az egyéni és kisközösségi különbségek megmutathatják rejtett arcukat, feltárhatják elfojtott értékeiket. Az emberek megélhetik, nyíltan vállalhatják saját közösségi emlékeiket, s nem kell a másokét ezekkel behelyettesíteniük. A Bánságban az itt bemutatott interkulturalizmus akkorra szűnt meg, amikor a Nyugat a mássággal szembeni tolerancia terén utolérhette volna. Az utóbbi fél évszázad alatt a Bánság nagyvárosaiból kikopott a német és a magyar – a négy nyelvűség csak a nagyobb városokra volt jellemző

Trianon előtt is-, hogy a többi etnikai csoportot ne is említsük. A különböző fejlesztési projektek, kutatások támogatásai közvetlenül segíthetik a jelenleg formálódó Duna-Körös-Maros-Tisza eurorégió kialakulását, még akkor is, ha mindegyik kisebbségtartó államot a Kárpát-medencében ingerli az egység helyreállításának a fogalma és az elve.

Felhasznált irodalom

- Acsády I.* (1896): Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában (1720–21). Magyar Statisztikai Közlöny XII. Bp., p. 288.
- Jakabffy E.–Páll Gy.* (1939): A bánági magyarság 20 éve Romániában 1918–1938. Bp.
- Böhm L.* (1867): Dél-Magyarország vagy az ún. Bánág külön története. 1–2. köt. Bp.
- Buchmann K.* (1936): A déli telepítések története Bp.
- Baróti L.* (szerk.): Adattár Délmagyarország XVIII. századbeli történetéhez. Bp., 1893–1907.
- Baróti L.* (1892): A bánági legrégebb német településtörténete. Tört. és Rég. Értesítő.
- Magda Pál* (1819): Magyarországnak és a határőrző katonaság vidékének legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest.
- Delphine Bechtel-Xavier Galmiche* (2008): Le Banat – un Eldorado aux confins. Paris-Sorbonne, Centre Interdisciplinaire de Recherches Centre-Européennes Université de (Paris IV), Cultures d'Europe Centrale, p. 350.
- Bartha Elek* (1992): Etnikai rétegződés a dél-bánági magyarság szokásrendszerében. In: Novák László szerk.: Hiedelmek és szokások az Alföldön II. Nagykőrös. 629–637.
- Czirbusz Géza:* A délmagyarországi bolgárok ethnológiai magánrajza. Temesvár 1882.; A Temes- és Torontál megyei bolgárok. Budapest 1913.